קמץ-אל"ף - אָ

מאת יפתח שילוני

מה יעשה מחנך ולדורף שרוצה לעזור לילדי כיתה ב' לדעת את כל האותיות? יפתח שילוני פנה אל השיר היידי "אויפן פריפעטשיק" ואל מסורת הלימוד של ה"חדר"

נחנו אמנם בפתחו של החופש הגדול, אך מכיוון שזו לא שנתי הראשונה בהוראה אני יכול לצפות את העתיד ולהתבונן אל אחד הרגעים המפחידים ביותר עבור מחנכי ולדורף שיגיע סביב אמצע כתה בי"ת: רבים מהמחנכים יגלו ברגע הזה שחלק ניכר מתלמידיהם עדיין אינם מזהים את כל האותיות, קל וחומר אינם מחברים אותן למילים ולמשפטים. קבוצה נוספת מזהה את האותיות, אך מתקשה מאד בחיבורן לתנועות הניקוד (המסובכות מאד בעברית).

לכאורה, עלינו לסמוך על "השיטה" ועל תלמידינו, ולהאמין שלבסוף הדרדקים אכן יכתבו ויקראו. אך למעשה, זהו רגע שבו אמונתנו עומדת למבחן אמיתי.

רגע החשש הזה הוא, מטבע הדברים, גם רגע של הזדמנות גדולה; שהרי הילדים חוו את העיסוק באותיות כבר שנה וחצי, ומה שהם רוצים כרגע הוא לקבל ארגון אחרון של הדברים, כך שהכל יסתדר בראשיהם. ולשם כך אני רוצה להציע מפגש מחודש עם הנפש שלנו: עם הסיפור העממי העתיק סביב האח הבוערת (אם אתם מתקשים לדמין צאו לרגע אל החמסין שבחוץ...), ועם עולם הנפש והרגש היהודי. כל אלה יירתמו להעמקת הכתיבה והקריאה.

למסע הקטן והמרגש הזה יצאתי עם השיר היידי הידוע "אויפן פריפעטשיק", המוכר בעברית בעיקר כ"חדר קטן" (במלעיל).

אויפן פריפעטשיק / מארק ורשובסקי

אויפן פריפעטשיק ברענט אַ פייערל
און אין שטוב איז הייס,
און דער רבי לערנט קליינע קינדערלעך
דעם אלף־בית

רעפריין:
"זאגט זשע, קינדערלעך, געדענקט זשע טייערע,
וואס איר לערנט דא;
זאגט זשע נאך אַ מאל, און טאַקע נאך אַ מאל:
קמץ־אלף: אָ!

לערנט, קינדער, מיט גרויס חשק,
אזוי זאג איך אייך אן;
וועט ס'וועט גיכער פון אייך קענען עברי,
דער באקומט א פאהן.

לערנט, קינדער, האט נישט מורא,
יעדער אנהייב איז שווער;
גליקלעך דער וואס האט געלערנט תורה,
צי דארף א מענטש נאך מער?

איר וועט, קינדער, עלטער ווערן,
וועט איר אליין פארשטיין,
וויפל אין די אותיות ליגן טערערן
און וויפל געוויין...

אז איר וועט, קינדער, דעם גלות שלעפן,
אויסגעמוטשעט זיין,
זאלט איר פון די אותיות כוח שעפן,
קוקט אין זיי אריין."

חדר קטן/ תרגום: פסח קפלן

"חדר קטן, צר וחמים,
ועל הכירה - אש,
שם הרבי את תלמידיו
מורה אלף־בית."

פזמון:
"את תורתי, ילדי חמד,
שמעו, זכרו נא!
שנו, ילדים, וחזורו:
קמץ־אלף - א.

שימו עין, הטו אזן
אל הכתוב פה,
מי שיקרא היטב עברית,
דגל אתן לו.

התחלות תמיד קשות,
אחר יקל מאד,
אשרי מי שלמד תורה!
מה ליהודי עוד?

עת תזקינו, אף תבינו
באותיות שם,
תראו, כמה דמעות תוכן,
וכמה נחלי דם.

ועת בגלות תשאו עלכם,
אף תאנחו מר,
באותיות אז תבקשו
נחם מכל צר."

מלודיה חורפית

השיר, שנכתב בגלות על ידי המשורר מרק ורשבסקי, משקף את הווי החיים ב"חדר", מנקודת מבטו של הרב-המלמד. זהו שיר דידקטי מאד, אשר מספר לא רק על החדר עצמו ועל תהליכי הלימוד בו, אלא גם על השפה העברית כנחמתו של היהודי בגלות האירופאית. כל זאת ביידיש, כמובן.

לשיר "אויפן פריפעטשיק" מלודיה רכה במיוחד (אם כי לא פנטטונית, כיאה לנעימות המומלצות בחינוך ולדורף בגיל הגן ובשנתיים הראשונות בבית הספר) ומרדימה כמעט – כזו המתאימה לשירה בחורף. ואכן – לקראת החורף, בימים הקודרים ביותר, הייתי מתחיל את שיעור הבוקר בחשכה כמעט מוחלטת, כשהכתה מוארת באור החורף החודר בקושי דרך הוילונות, וללא תאורה נוספת. רק נר בודד דלק במרכז החדר. אז הייתי שר את השיר ביידיש, יום אחרי יום. עייפות הבוקר, יחד עם תודעתם, החלומית עדיין, של הילדים גרמו לכך שאף אחד מהם לא שאל אותי לא אודות השיר ולא אודות השפה. כפי שקרה עם שירים ועם דקלומים רבים – ילדים החלו אט אט להצטרף אלי בשירה יידית כעבור שלושה או ארבעה ימים, עד שהכירו את השיר על-פה.

במאמר מוסגר אזכיר שסוגיית האידיש בכלל והשיר הנ"ל בפרט מעניינת מאד גם בהקשר לתפיסת השואה בכל המעשה החינוכי: שיר מלנכולי זה התקבע במידה רבה בתודעה הישראלית כ"שיר שואה", והוא מושמע כמעט אך ורק ביום הזכרון לשואה ולגבורה. אולם חשוב לזכור: היידיש שספגה בשואה מכה אנושה, התקיימה מאות בשנים לפני מלחמת העולם השנייה כשפה חיה, יוצרת ועשירה. מאידך – בשואה נפגעו יהודים רבים, שחלקם הארי אמנם דיבר יידיש, אולם חלק אחר דיבר שלל שפות אחרות, ביניהן הונגרית, גרמנית, צרפתית, לאדינו וערבית. הבאת השיר הזה (ושירים אידיים אחרים) יכול לסייע דווקא בניתוק הזיהוי – המאוד בעייתי בעיני – בין היידיש לשואה.

נשוב לסוגיית הכתיבה והקריאה: כעבור כשלושה שבועות, כאשר שני בתיו הראשונים של השיר זומרו בפי הילדים ביידיש משובחת, התחלתי, בתהליך איטי, לספר להם על אודות אותו "חדר" שבו למדו פעם ילדים; על הרבי שהיה מלמדם באהבה גדולה, ועל הילדים, שדיברו שפות אחרות, ורצו ללמוד את העברית כדי להכיר את השפה ואת התורה (שתלמידי יתחילו להכיר בכתה גימ"ל). יום אחר יום הוספתי לשיר גם את תרגומו העברי, עד המלים "מי שילמד היטב עברית דגל אתן לו". כך עברו הילדים תהליך של מעבר משירה יידית לשירה עברית, ולהזדהות עמוקה עם לשון השיר ועם המתרחש בו.

> אחד הרגעים המפחידים ביותר עבור מחנכי ולדורף מגיע סביב אמצע כתה בי"ת: רבים מהמחנכים מגלים ברגע הזה שחלק ניכר מתלמידיהם עדיין אינם מזהים את כל האותיות, קל וחומר אינם מחברים אותן למילים ולמשפטים

החכמה הריתמית של המסורת

עם חלוף הימים, בעודי מתלבט כיצד לסייע לילדים למצוא את דרכם בין האותיות לתנועות, הבנתי פתאום את פירוש מילות הפזמון, שהוו את שיטת ראשית הקריאה ב"חדר". ואמנם – פעם התגלגל לידי ספר "המסורת השלם": "ספר לימוד לתינוקות של בית רבן" שחובר ע"י משה חיים חעשין (חשין), ומשמש גם היום את המורים בתלמודי התורה. וכך אומר הפזמון:

"שָׁנו, ילדים, וַחזורוּ:
קמץ־אל"ף - אָ"

גילוי מרעיש זה גרם לי להבין את שיטת הלימוד הפשוטה והחזרתית של חיבור הניקוד לאותיות. בחינוך ולדורף שיטה זו מכונה "החלק הריתמי" בכל שיעור. ואכן – התחלתי כותב את האותיות המנוקדות על הלוח בכתתי, שואל את הילדים, והם היו עונים לי:

קמץ-אל"ף - אָ
קמץ-בי"ת - בָּ
חיריק-למ"ד - לִי

וכן הלאה.

מהר מאד, כמובן, קישר אחד הילדים את הדבר אל השיר ששרנו, ושוב הם סגרו מעגל. אציין כי מכל השיטות שבהן השתמשתי ללימוד הניקוד – היתה זו השיטה היעילה ביותר.

אחרית דבר

השראה לתהליך זה קיבלתי מן הקליפ 'אל"ף-בי"ת' של הזמרת ויקטוריה חנה, אשר מפליאה ללהטט ברזי האותיות העבריות, בשינון, בחיבורן לתנועות הניקוד ובהטעמה הספרדית הברורה. הסרטון הייחודי נראה כשילוב יוצא דופן בין לימוד "חדר" לבנות, לבין כיתת ולדורף טיפוסית – הן במבנה הכתה, הן בתנועה (הכמעט אוריתמית), הן בעבודת הלוח והן בשילוב החומרים (דבש, אדמה, קמח ועוד).

תקופת הכתיבה הזו שלנו הסתיימה בהכנת "דגל עברית" – דגל על מקל קטן הדומה לדגל שמחת-תורה. ואכן – הדגל (שליהודים בגולה אסור היה להניפו כדגל לאומי) הפך כאן לדגל-חג, דגל התורה. אמנם השם "דגל התורה" מקושר למפלגה החרדית, אולם זהו מונח יהודי המוכר מקופסאות יודאיקה לבשמים ולאתרוגים, ומ"רימונים" לספרי תורה. גם פעילות אמנותית זו (שהוצגה כתערוכה בחלל הציבורי של בית הספר) היתה חגיגה כיתתית.

אסיים בכך שב"חדר" לא היה הכל אידילי. היטיב לתאר את הדברים המשורר והמחנך יצחק אלתרמן, אביו של נתן אלתרמן, אשר היה מן הדמויות הבולטות בהקמת מסגרות ההכשרה לגני הילדים העבריים בשנות העשרים והשלושים של המאה העשרים. פזמונו המוכר ביותר הוא "יש לנו תיש", אשר כלל אינו מדבר על בעלי חיים, אלא מתייחס לאותו צד אלים וחסר סבלנות של ה"מלמד" (בעל הזקן), אשר מטיל חתתו על תלמידיו במקל, בסרגל, ובמה שבא ליד.

יפתח שילוני הוא מחנך ולדורף.
yiftachshilony@gmail.com

מתוך הקליפ 'אל"ף-בי"ת' של הזמרת ויקטוריה חנה